

OROSZ–MAGYAR ÉS UKRÁN–MAGYAR NYELVI KAPCSOLATOK A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT TÜKRÉBEN¹

RUSSIAN–HUNGARIAN AND UKRAINIAN–HUNGARIAN LANGUAGE CONTACTS IN THE LIGHT OF TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN LANGUAGE USE

LECHNER ILONA² – BÁRÁNY ERZSÉBET³

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy bemutassa az orosz–magyar és ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatásának múltját, jelenét, valamint jövőjét Kárpátalján. Egyrészt összefoglalja a rendelkezésre álló orosz–magyar és ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokra vonatkozó, Kárpátalján megvalósult kutatások eredményeit, másrészt utal azok kognitív funkcionális nyelvelméleti keretben történő további kutatási lehetőségeire. A dolgozatban Kárpátalját mint többnyelvű közeget mutatjuk be, rávilágítva a két- és/vagy többnyelvű környezet nyelvhasználatra gyakorolt interkulturális hatásaira. Korábbi kisebbségi környezetben (főleg Erdélyben és Felvidéken) végzett kutatásokra támaszkodva vázoljuk fel, hogy azokat hogyan lehetne adaptálni a kárpátaljai nyelvhasználatra vonatkozó eddigi eredmények kreatív továbbgondolása céljából. Az összegzésben a további kognitív nyelvészeti vizsgálatok előnyeire és lehetséges hozadékára is rávilágítunk elsősorban a többségi nyelv elsajátítása terén.

Kulcsszavak: Kárpátalja, orosz–magyar, ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok, többnyelvű környezet, kisebbségi nyelvhasználat, szókölcsönzés, jelentésbővülés, jelentésszűkülés, kognitív funkcionális nyelvelmélet, kognitív szemantika

Abstract: The study aims to present the past, present, and future of research into Russian–Hungarian and Ukrainian–Hungarian language contacts in Transcarpathia. On the one hand, it summarizes the results of available research on Russian–Hungarian and Ukrainian–Hungarian language contacts in Transcarpathia, and on the other hand, it refers to further research

¹ „A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

² DR. LECHNER ILONA
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszék (Beregszász, Ukrajna)
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
lechner.ilona@kmf.org.ua

³ DR. BÁRÁNY ERZSÉBET
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszék (Beregszász, Ukrajna)
Nyíregyházi Főiskola
Ukrán Nyelv és Kultúra Intézeti Tanszék
barany.erzsebet@kmf.org.ua

perspectives within the framework of cognitive functional language theory. In our study, Transcarpathia is presented as a multilingual environment, and we highlight the intercultural effects on the language use of a bilingual and/or multilingual milieu. We also refer to similar previous research conducted within minority environments (mainly in Transylvania and the one-time Upland Hungary), and relying on these investigations, we outline how they could be adapted for a creative further consideration of the results obtained so far regarding language use in Transcarpathia. In the summary, we also focus on the advantages and potential benefits of further cognitive linguistic studies primarily in the field of the acquisition of the majority language.

Keywords: *Transcarpathia, Russian–Hungarian and Ukrainian–Hungarian language contacts, multilingual environment, minority languageuse, lexical borrowing, meaning expansion, meaning constriction, cognitive functional language theory, cognitive semantics*

1. Bevezetés

A tanulmányban a Kárpátalján élő magyar kisebbség nyelvhasználatában vizsgáljuk meg az orosz–magyar és ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok eredményeként jelentkező sajátosságokat. A mintegy 1,2 millió lakosú terület etnikai és nyelvi sokszínűséggel rendelkezik. Az ukránok alkotják a többségi társadalmat, de élnek Kárpátalján oroszok, magyarok, románok, ruszinok, romák stb., akik évszázadok óta szoros nyelvi kapcsolatban állnak egymással. A magyar nyelvre az ukrán és az orosz nyelv van a legnagyobb hatással, ami megmutatkozik a nyelv minden szintjén. A II. világháború utáni időszakban leginkább az orosz nyelv fejtett ki erősebb hatást a formális nyelvhasználati szintereken, a köz- és hivatali életben, míg az ukrán csak a köznyelv informálisabb szféráira hatott (Gazdag 2021a: 10). Kárpátalja, Ukrajna legnyugatibb megyéje, kiváló kutatási terepként szolgál azon nyelvészek számára, akik a szociolingvisztikán belül a nyelvi érintkezés különböző aspektusai iránt érdeklődnek. A hatalomváltások ellenére a kulturális közösségek általában békésen éltek egymás mellett, és továbbra is erre törekednek.

A XX. században számtalan kutatás irányult az orosz–magyar és ukrán–magyar nyelvi interferenciák különböző aspektusainak vizsgálatára. Ebben a rendkívül szerteágazó és számos tényezőre kiterjedő kutatási tevékenységből hiányoznak azonban az interkulturális hatásvizsgálatok (Lechner 2023). A tanulmány arra hivatott, hogy túlmutatva az eddigi eredményeken, újabb kutatási területekre hívja fel a kárpátaljai nyelvésztársadalom figyelmét. E cél elérése érdekében összefoglaljuk az eddigi eredményeket, ezt követően bemutatjuk, hogy interdiszciplináris szemlélettel új dimenziók nyílhatnak meg a kétnyelvűségi és szociolingvisztikai kutatások terén: új szemszögből vizsgálható például a kétnyelvű beszélők mentális lexikonja, nyelvi tudásuk, kognitív bázisuk, a szókölcsonzés és interferenciajelenségek stb.

2. Az orosz–magyar és ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatása Kárpátalján

A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokat ért orosz, illetve ukrán nyelvi hatást vizsgáló kutatások a XX. század második felében bontakoztak ki. A kutatások tárgya a következő témakörök köré csoportosítható:

- a kétnyelvűség és a nyelvi interferencia (Rot 1967, 1968, 1975);
- a szláv lexikai kölcsönzések jellemzői, fonetikai és morfológiai változásai, a kölcsönzés okai (Csernicskó 1995, 1998; Fodó 1973; Kótyuk 1979, 1991, 2007; Lizanec 1970); szaknyelvekben előforduló szláv lexikai elemek (Дерке 1982; Györke 1991; Gazdag 2021a);
- kommunikációs stratégiák a kölcsönszavak használata során, kódváltás (Karmacs 2007; Márku 2004, 2008);
- a szláv kölcsönzések csoportosítása különböző szempontok szerint (Fodó 1973, Lizanec 1992, 1996, 2003);
- szak- és csoportnyelvekben előforduló szláv lexikai elemek (Gazdag 2020: 175–187; Márku 2008: 27–39; Nagy 2020: 129–142)
- más nyelvváltozatok szláv elemei (Gazdag 2021b: 187–199; Gazdag 2022a; Gazdag 2022b: 43–60)
- a kárpátaljai magyar nevek szláv használata (Balla 2009, 2011; Beregszászi–Csernicskó 2003, 2011; Csernicskó 1997; Kovács 2009).

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy az orosz–magyar és az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokra irányuló vizsgálatok minden nyelvi szintet (fonetikai, morfológiai, lexikai, szintaktikai, diskurzus) érintettek. A tanulmány további részében a lexikai kölcsönzésekre térünk ki részletesebben.

A kárpátaljai magyar közösség máig multikulturális és többnyelvű környezetben él. A több mint két évtizede folyó szociolingvisztikai kutatások szerint a kétnyelvűség jelenségei teljesen természetesek és szervesen beépülnek a magyar nemzetiségűek mindennapi nyelvébe, például a kölcsönszavak, lexikális kölcsönzések, kódváltások minden típusú szövegben megjelennek, beleértve az interneten, illetve a nyilvános és magán közösségi média felületein található szövegeket is (pl. Gazdag 2016: 77–90; Márku 2016, 2017; Tóth 2016).

Nagyobb szociolingvisztikai és kétnyelvűségi vizsgálatokat a több mint 20 éve működő Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont⁴ végez Kárpátalján. Fennállása óta az intézet csaknem félszáz kisebb-nagyobb volumenű nemzetközi, kárpát-mendencei és kárpátaljai kutatói projektben vett részt lebonyolítóként, vagy társszervezőként, amelyek az alábbi tematikus egységekbe csoportosíthatóak:

- a magyar kisebbség demográfiai változásai 1867-től napjainkig,
- a magyar nyelv státusza és oktatása Kárpátalján,
- a magyar nyelvhasználat szinterei: magánélet, közélet, hivatalos ügyintézés, egyházak,

⁴ A kutatóközpont teljes publikációs listája a linkesített névre kattintva érhető el.

- nyelvpolitikai kérdések: kisebbségi és nyelvtörvény, nyelvi jogok,
- identitás, nyelvi attitűd, nyelvi sztereotípiák,
- nyelvhasználatot érintő nyelvökölógiai kérdések demográfiai, társadalmi, történeti, politikai és kulturális kontextusban,
- nyelvi vizualitás, nyelvi tájkép,
- a magyar és az ukrán nyelv oktatása Kárpátalján, tannyelvválasztás, a különböző nyelvek presztízse a lakosság körében,
- nyelvi érintkezés: kölcsönszavak, lexikai kölcsönzés, kódváltás,
- a magyar nyelv és a magyarság megmaradásának esélyei, a kárpátaljai magyar fiatalok jövőképe.

A kutatásoknak több fontos következtetése van a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatára vonatkozóan. A nyelvválasztás és a nyelvhasználat a különböző nyelvhasználati színtereken (magánjellegű társalgás, hivatali ügyintézés, orvosnál, munkahelyen stb.) nemcsak a törvényi szabályozás függvénye, hanem a kisebbségi és a többségi nyelvek presztízstől, azok globális, és regionális értékétől is függenek (Csernicskó–Kontra 2018). Mindez megmutatkozik vizuálisan a vidék nyelvi tájképében is. A magyar többségű kisebb településeken abszolút domináns jelleggel jelennek meg a magyar nyelvű feliratok, míg a városokban egyre gyakoribbak a többnyelvű – magyar, ukrán és angol nyelvű – táblák, reklámok, kiírások. A többnyelvű környezetben élők számára természetes, hogy bizonyos szavakat kölcsönöznek a többségi nyelvből, és ezeket minden erőfeszítés nélkül, úgymond közös megegyezés szerint használják a kisebbség tagjai.

2.1. Az orosz–magyar, ukrán–magyar és magyar–orosz, magyar–ukrán nyelvi hatás vizsgálata lexikai szinten

Az előző alfejezetben felsorolt nyelvészutatók munkáját folytatva, a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott orosz és ukrán kölcsönszavakat az elmúlt évtized során Gazdag Vilmos vizsgálta részletesen. Korábbi kutatási eredményeit 2021-ben megjelent *Szláv elemek a kárpátaljai beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban* című monográfiájában foglalta össze, és azóta is töretlenül publikálja a legújabb kutatási eredményeket. Monográfiájában a szerző a kárpátaljai magyar kisebbség kétnyelvűségével, valamint a szláv–magyar nyelvi érintkezéssel és kölcsönzéssel kapcsolatos releváns kérdésekkel foglalkozik. Egyaránt figyelembe veszi a szociolingvisztika fókuszpontjait és a korábbi kutatások hagyományait, amelyek kombinációja interdiszciplináris jelleget kölcsönöz munkájának. A monográfia másik részét egy terjedelmes szótári adatbázis képezi, amely 581 az oroszból és/vagy az ukránból kölcsönszót tartalmaz. Az adatbázissal kapcsolatban meg kell említeni, hogy Gazdag Vilmos összesen több mint 200 olyan kölcsönszót közölt, amelyeket öt másik, korábban tudományos célból rögzített adatbázis nem tartalmazott. Ez egy fontos hozzájárulás a szláv–magyar nyelvi kapcsolatok kutatásához (Lechner–Bárány 2021).

A kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban meghonosodott hungarizmusok kutatástörténetét Bárány Erzsébet foglalja össze *Hungaro–Ucrainica. Угорсько-українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти* [Hungaro–Ucrainica. Magyar–ukrán kapcsolatok: nyelvi interferenciák és nyelvészeti kapcsolatok] című, 2021-ben megjelent monográfiájában. Művében a szerző a kiemeli a magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok kérdését, különös tekintettel a nyugat-ukrán nyelvjárásokban elterjedt hungarizmusok etimológiájára, az óukrán nyelvm emlékekre, lexikográfiai munkákra, szépirodalmi művekre. Különös figyelmet fordít a XIX. század végi magyarországi ukranisztika történetére, a magyar tudósok eredményeire az ukrán nyelvészet, elsősorban a szinkrón és diakrón dialektológia területén, az ukrán nyelv történetére, valamint az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokra (Bárány 2021: 13). Hangsúlyozza, hogy „az intenzív nyelvi kapcsolatok kezdetei a 9–10. század fordulójához, a magyarok Kárpát-medencében történő letelepedéséhez köthetők. Ezen túl megjegyzi azt is, hogy a magyar állam létrejöttét követően a szláv nyelvekre gyakorolt magyar nyelvi hatás is egyre erőteljesebbé vált” (Bárány 2021: 16, idézi Gazdag–Csatáry 2022: 111). A monográfia fontos részét képezi a hungarizmusok fogalomkörönkénti csoportosítása és etimológiai elemzése, az ukrán–magyar és magyar–ukrán szótártani munkák bemutatása és az ukrán irodalmi művekben fellelhető magyar jövevényszavak gyűjteménye is. Az összefoglalóban Bárány (2021) felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar eredetű elemek, amelyek vagy közvetlen kölcsönzéseként, vagy román, lengyel stb. nyelvek közvetítő szerepével kerültek be az ukrán nyelvbe, már a XVI–XVII. századi nyelvm emlékekben is fellelhetők. A hungarizmusok a későbbi évszázadok során a kárpátaljai ukrán költők művei által bekerültek az irodalom nyelvezetébe is, ezáltal módszeres nyelvészeti kutatások tárgyává váltak.

3. Az orosz–magyar és ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok interpretálása kognitív nyelvelméleti keretben

Mielőtt rátérnénk a kölcsönszavak jelentésváltozási folyamatainak vizsgálatára, tekintsük át a jelentés egyes nyelvészeti diszciplínák által nyújtott magyarázatait. A jelentés mibenléte több mint két évezrede tárgya nemcsak a nyelvészetnek, de a tudomány legkülönbözőbb diszciplínáinak. Már az ókor nagy filozófusai is foglalkoztak a jelentés definiálásával, és azóta is újra és újra visszatérő kérdés a nyelvészek, filozófusok között, hogy mi az a jelentés. Mind ez ideig azonban nem sikerült egy mindenki által elfogadható és kielégítő magyarázatot adni a jelentés fogalmának meghatározására. A szavak szemantikai szerkezete, valamint a szavak jelentésének konceptualizálása mai napig a nyelv egyik legtitokzatosabb területe (Bańczerowski 2000: 217). Az objektivisták (nyelvészeti strukturalizmus) és az experencialisták (nyelvészeti kognitivizmus) különböző filozófiai elvekre alapozott nézeteit illetően éles eltérések figyelhetők meg többek között a nyelv, a kategorizáció folyamata, és a jelentés meghatározása terén. A továbbiakban elsősorban a jelentés fogalmát érintő elméletek különbözőségét világítjuk meg, valamint arra összpontosítunk, hogy a jelentéskonstruálási folyamatban milyen szerepet tölt be a nyelvi közeg, amelyben a beszélő él.

3.1. *A jelentés hagyományos és kognitív nyelvészeti megközelítése*

A strukturalisták több lehetséges definíciót adnak meg a jelentés fogalmára, amelyek a nyelvről alkotott elméletükből vezethetők le, mely szerint a nyelv elemek autonóm rendszere, amelyben az elemek szintagmatikus és paradigmatisz kapcsolatokban vesznek részt. A jelentés tehát nem más, mint (1) gondolat, (2) tárgy, tárgyak összessége, (3) a jelentés azonos egy kifejezés parafrázisainak összességével, (4) a kifejezések közötti reláció, (5) egyforma jelentésű kifejezések közös eleme (Bańczerowski 2009: 259). A definíciók következtetéseként megállapíthatjuk, hogy a jelentés az objektivisták szerint valójában a szimbólumok és a világ fogalmai/tárgyai közötti reláció, ami meghatározható szükséges és elégséges feltételek/tulajdonságok alapján (Kövecses–Benczes 2010: 18).

A kognitív nyelvészeti irányzat követői a nyelvről holisztikusan gondolkodnak, és központi jelentőségűnek tartják az emberi tapasztalatokat, az emberi megismerés folyamatát. A jelentés valójában azonos a konceptualizációval. Kiemelik a jelentés szubjektív jellegét, ami arra utal, hogy az emberek különböző módon értelmezhetik az objektív valóságot. A jelentés tehát nem azonos a fogalmi tartományok összességével, hanem függ a konceptualizáció mikéntjétől is. Az értelmezési folyamatban központi szerepet játszanak a testi tapasztalatok, a kulturális tényezők, a kontextuális hatások. A megértési folyamatokat illetően különbséget kell tenni a megértés mint végeredmény és a beszéd közbeni folyamatos jelentésfeldolgozás között. Tolcsvai Nagy (2020) szerint érdemes megvizsgálni a kisebbségi környezetben élők nyelvhasználatában az interkulturális hatásokat, a szemantikai és az ebből származó nyelvtani minták interferenciáját, illetve a nyelvi érintkezésből eredő eltérő jelentéskonstruálási módokat is, amelyek kulturális alapú eltéréseket mutathatnak. Ennek oka, hogy „a jelentés tapasztalati alapú, fogalmi természetű (ez a jelleg egyetemes), de mindig valamilyen kultúra és kultúraspecifikus nyelv közegében, kontextusában és beszédhelyzetbeli közös jelentésképzés során kapja meg igazán értelmét (nem magában áll)” (2020: 15).

3.2. *Eltérő nyelvhasználat – eltérő fogalmi rendszer?*

A Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek nyelvhasználatára irányuló kutatások egyik legfőbb tanulsága az volt, hogy „a két- vagy többnyelvűség körülményei között élő, a kétnyelvűség ilyen vagy olyan fokán álló magyarok nyelvhasználatát nem teljesen azonos sem az egynyelvű magyarországi magyarok, sem az egynyelvű többségi szlovákok, románok, szerbek, ukránok nyelvhasználatával” (Csernicskó–Kontra 2018: 92). Ebből következik, hogy a kisebbségi környezetben élő magyarok fogalmi rendszere nem azonos sem az egynyelvű magyar anyanyelvűekével, sem a többségi nyelvet beszélő egynyelvűekével. A kognitív nyelvészet egyik alaptétele szerint fogalmi rendszerünket lehetséges a nyelv vizsgálata által jellemezni, kiegészítve az adott nyelv fizikai és társadalmi közegének, valamint a kulturális hatásainak vizsgálatával (Lakoff–Johnson 1980; Kövecses–Benczes 2010). Ebből kiindulva a kárpátaljai magyar kisebbségi nyelvhasználatot kognitív keretben értelmezve közelebbi képet kaphatunk a beszélők fogalmi rendszeréről. Tolcsvai Nagy (2020: 13) szerint megfigyelhető és

kimutatható, hogy milyen mértékű a többségi államnyelvi és kulturális nyom a szemantikai szerkezetekben és rendszerekben. A többségi nyelvi hatások megmutatkozhatnak tehát a szavak, szóképzés és mondatalkotás területén egyaránt.

3.2.1. Kölcsönszavak jelentése kognitív nyelvészeti megközelítésből

A szókészletet illetően a kölcsönszavak, lexikai kölcsönzések által jelenhet meg annak/azoknak a nyelv(ek)nek a hatása a kisebbségi nyelvhasználatban, amely(ek)e(l) leginkább érintkezik a beszélő. Ahogy korábban említettük, kárpátaljai vonatkozásban szláv, elsősorban orosz és ukrán nyelvi kontaktusról beszélhetünk. Erre vonatkozóan átfogó kutatási eredmények érhetők el a tanulmány első részében bemutatott hagyományos szociolingvisztikai kutatások között. Arra viszont mind ez idáig nem került sor, hogy Benő (2000, 2004, 2013, 2020) erdélyi magyarok körében végzett kutatásaihoz hasonlóan a kognitív nyelvelméletre alapozva elemezzék a Kárpátalján elterjedt lexikai kölcsönszavakat. Tüzetesebb vizsgálat tárgya lehet ebben a kognitív nyelvelméleti keretben a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra vonatkozóan a kölcsönszavak elemzése az alábbi kritériumok szerint: metaforikus jelentéskiterjesztés, hangalaki motiváltság, a lexikai elemek kifejezőképessége, szemantikai szűkülés/bővülés (ez utóbbiról vö. Gazdag 2018: 132–138). A következőkben elsősorban a metaforikus és metonimikus jelentésváltozási tendenciákat mutatjuk be néhány szemléletes példa alapján. Nyelvi korpuszként a kárpátaljai nyelvjárások alapján összeállított kölcsönszavak gyűjteményeit, valamint a Termini Kutatóhálózat Ht-listáját (W1) használtuk fel. A nyelvi példák élőnyelvi beszédből (pl. irányított interjúk), internetes kommunikációból (Facebook-bejegyzések, mémek), valamint résztvevő megfigyelés során lejegyzett példákból származnak⁵. A kutatás során a kognitív szemantika elemzési módszereit használtuk, metaforikus és metonimikus fogalmi kapcsolatokat tártunk fel a kölcsönszó jelentései között az átdadó nyelvben és a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban.

Megfigyelhető tendencia, hogy az átdadó nyelvben alapszintű kategóriához tartozó lexikai jelentés kölcsönszóként szűkebb fogalomkörhöz tartozó, tehát alárendelt kategóriává válik. Az orosz nyelvből származó *provodnyik* szóval a vonatokon szolgálatot teljesítő jegyellenőroket jelöljük. Eredetileg a szó egyik jelentése ‘kísérő, vezető’ (Gazdag 2018). A *pereklad/pereklád* szó jelentése ‘fordítás’, viszont a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban elsősorban hivatalos iratok, dokumentumok fordítására vonatkoztatják, tehát a magyar nyelvű hivatalos okirat ukránra fordított változata a *pereklád*. A *zapasz(ka)* szó jelentése ‘tartalék’, míg a kisebbségi beszélők a szót hallva a pótkerékre, valamint pótkerékekre gondolnak. A *pis-cse* szó ‘élelmiszerfeldolgozó üzemet’ jelöl, azonban a kárpátaljai magyar beszélők számára a *pisce* elsősorban gyümölcsöt vagy zöldséget feldolgozó üzemet jelent.

⁵ A nyelvi példákat a Termini Kutatóhálózat által készített Ht-listából, Gazdag Vilmos (2021) szótári adatbázisából, valamint Facebook-bejegyzések és hozzászólások, mémek alapján gyűjtöttük össze.

A fenti példák jelentése szűkült, tehát a szavak mögött rejlő fogalmak eltérő szintű kategóriákhoz tartoznak a többségi és a kisebbségi nyelvhasználatban.

Ugyancsak jelentésszűkülésről beszélhetünk abban az esetben, amikor a kölcsön-szó jelentései közül csak egy, általában a konkrét jelentés terjed el kölcsönszóként, vagyis nem tartják meg a szavak teljes jelentésmezőjét. Ennek oka valószínűleg az, hogy a kárpátaljai magyar beszélők jelentős része nem beszéli magas szinten az államnyelvet, ezáltal lexikai tudásuk csak a konkrét jelentésre terjed ki. Ahhoz, hogy a szavakat eredeti jelentésükben vegyék át a kisebbségi nyelvhasználatban, a két-nyelvűség magas szintjén kell állniuk a közösség tagjainak (Gazdag 2014: 72). Az ukrán *anapam* < ap(p)arat szó az ukrán nyelv nagyszótára⁶ (W2) szerint öt jelentéssel bír, melyek közül egyik a ‘készülék’. A szó csak ebben a konkrét értelmében jelenik meg a nyelvi példákban⁷, a többi jelentésében, mint szervezet, módszer stb. nem használjuk azt. Az *аванс* < avansz szó átvitt értelemben azt jelenti, hogy ‘bizalom, dicséret, támogatás’⁸, amit valaki előre megkapott, és amit a jövőben igazolnia kell vagy meg kell erősíteni. A szó konkrét jelentése a ‘havi pénzbeli juttatás (fizetés) előlege’. Ebben az értelemben fordul elő a szó élőnyelvi beszédben⁹. Az ukrán *аварія*, orosz *авария* < avári(j)a szó alatt ‘autóbalesetet’ értünk, holott jelentései között szerepel a ‘kudarcc, valamilyen üzletmenet váratlan megszakadása, balszerencse’ is¹⁰. Élőnyelvi példákban a szó elsődleges jelentése lelhető fel¹¹.

A szemantikai változás ellenkező irányban is működik, tehát a jelentés gyakran bővül az átvevő nyelvben. Gyakori jelenség, hogy a kölcsönszavak nem az eredeti jelentésükben ágyazódnak be a kisebbségi nyelvhasználatba, hanem azok konnotatív jelentése válik elterjedté. Ebben az esetben többnyire metaforikus vagy metonimikus

⁶ <https://1677.slovaronline.com/3170-%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82>.

⁷ **ap[p]arát** 1. ‘készülék, műszer’; 2. ‘szerv’ < ukr. *anapam*; or. *annapam* [< ném. apparat – ESUM I: 78; Vasmer–Tr. nem tárgyalja]; — **III. Apparátok** voltak eldugdosva. [Zelei 2001: 8]; **V. Még mindig nem jó az aparát.** [2012_Kórház_Résztvevő_N_30-s]. Adatolva még: Ht-lista, KMNySz I/40, Márku 2013: 240, Krajnik 2010: 45. [24.] (Gazdag 2021a: 77)

⁸ <https://1677.slovaronline.com/282-%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%81>.

⁹ **avansz** ‘előleg’ < ukr., or. *аванс* [< fr. avance – ESUM; Vasmer–Tr. I: 58]; — **V. A vasútnál mi mindig jó kis avanszokat kaptunk.** [2013_Zápszony_Résztvevő_F_60-s]. Adatolva még: Ht-lista, KMNySz I/50. [21.] (uo.: 80)

¹⁰ <https://1677.slovaronline.com/329-%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F>.

¹¹ **avári(j)a** 1. ‘baleset’; 2. ‘gépkocsibaleset’ < ukr. *аварія*; or. *авария* [< ol. avaria – ESUM I: 40; Vasmer–Tr. I: 58]; — **I. Avária például ez nincs, magyar elnevezése biztos, hogy van, de mi így mondjuk.** [485_KISPAPI_BOCSKAI_GABRIELLA_1977_NO]. A szó a rákérdézéses feladat alapján a járás teljes területén ismert. [2. melléklet_UNKP_3. térkép]. Adatolva még: Ht-lista, KMNySz I/50, Márku 2013: 240. [8.]

jelentésbővülési folyamatról beszélhetünk. Az *invalid*¹², *csájna*¹³, *bambula*¹⁴, *geroj*¹⁵, *princessza*¹⁶ szavak esetében pejoratív jelentésváltozási irányt figyelhetünk meg. Gazdag (2018) kérdőíves vizsgálatának eredményei bizonyították, hogy az orosz nyelvből átvett *geroj* szót, amelynek alapjelentése ‘hős’, a kárpátaljai beszélők pejoratív értelemben használják, és a gőgös, nagyképű, hősködő emberekre vonatkoztatják. Az *invalid* szót eredeti jelentésétől eltérően nemcsak testi, de szellemi fogyatékoság jelölésére is használják a kárpátaljai magyarok, ugyancsak pejoratív értelemben. A *csájna* eredetileg ‘teázót, kocsmát’ jelent. Utóbbi jelentésben terjedt el a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban és kevésbé kulturált helyet jelöl, ahol alkoholt árúsítanak és az ügyfelek többnyire a társadalmi létrán lecsúszott emberek. A *bambula* (vö. ukr. *бамбула*) szó az ukrán nyelvben elsősorban kövér, magas, derék, de ügyetlen férfit jelöl. A kisebbségi beszélők körében azonban inkább az alacsony szintű szellemi képességre fókuszálunk, tehát buta, ügyefogyott emberre gondolunk a szó hallatán. A fenti példák mindegyike metaforikus jelentésbővülési folyamaton esett át. Szilágyi N. (2007) hasonló jelenséget figyelt meg az erdélyi magyarok nyelvvaltoztatában. Meglátása szerint sok román szó – különösen negatív jelentéstartalom esetén – nagyon felerősítheti a szó expresszivitását.

Jelentésbővülés jöhet létre abban az esetben, ha a szó jelentései között az átadó és átvevő nyelvekben metonimikus viszonyt létesítünk. Több példa bizonyítja, hogy a márka- vagy típusnevek jelentése kiterjedt a kategória minden tagjára. Például a *druzsba* szóval jelölünk minden márkájú láncfűrész, vagy a *kedi* szó alatt, amely eredetileg egy amerikai sportcipő márka, mindennemű sportcipőt értünk (Gazdag 2021a: 225). Az ilyen esetekben RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT metonímia figyelhető meg. Egy másik példa az *avarijka* szó, amely ‘elakadásjelző lámpát, vészfényt’ jelent, viszont a gépjárműben a gombot is így hívjuk, amely által a kívánt hatást elérjük. Tehát az OK A HATÁS HELYETT metonímia által bővítettük a szó jelentéskörét.

¹² **invalid** ‘rokkant; mozgássérült, szellemi fogyatékos’ (iron+pejor) < ukr. *інвалід*; or. *инвалид* [< lat. *invalidus* – ESUM II: 301; Vasmer–Tr. II: 130]; — **II.** *Vásárolnék egy kézzel hajtos invalid kocsi.* [Kárpátinfo, 2011. szeptember 29.]; **III.** *Én invalid vagyok, a második világháborúból.* [Zelei 2001: 45]. Adatolva még: Ht-lista, KMNySz I/414. [4.] (uo.: 99)

¹³ **csájna** 1. ‘teázó’; 2. ‘kocsmá’ < ukr. *чайна*, or. *чайная* [< or. *чайная* – ESUM VI: 276; Vasmer–Tr. nem tárgyalja]; — **I.** *Már abba az időbe megvót a mostani csájna.* [69_KA-SZONY_1936_FERFI_ANyTR] (uo.: 87)

¹⁴ **bambula** ‘tökfilkó’ < ukr. *бамбула* [< lengy. *bąbel* – ESUM I: 131]; — **V.** *Az pedig már tényleg egy olyan bambula volt, és látod, mégis megnőszült.* [2015_Zápszony_Résztvevő_N_60-s]. Adatolva még: Ht-lista, KMNySz I/59. [5.] (uo.: 81)

¹⁵ **geroj** (*ált*) (*közh*) (*biz*) (*iron+pejor*) ‘hős, vagány, hősködő’ ♣ **Ka** *Öcsém, nagyon nagy geroj volt a csávó, azt hitte, hogy ő szarja a spanyol viaszt.* (K.H. 2020. 11. 04. Vári)   **Ka** *Amikor egy Kárpátaljai idegen nemzetiségűekkel pálinkázik. Na ki a geroj?* (www.facebook.com. Mém)   [or *герой* ‘hős, bátor férfi’ < gr *ήρωας* ‘bátor férfi, vezető’] (<http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=search>)

¹⁶ **princessza** < or. *принцесса*; – hercegnő; beképzelt nő; (uo.: 226)

3.2.2. A PO NASOMU kulturális modell

A jelentés megalkotása során központi szerepet játszik a fogalmi keret ('frame'), ami valójában a „tapasztalataink valamely koherens szegmenséről (pl. entitásokról vagy eseményekről) alkotott strukturált mentális reprezentáció. Ez azt jelenti, hogy a fogalmi keret nem más, mint a fogalmi kategória strukturált mentális reprezentációja” (Kövecses–Benczes 2010: 245). A fogalmi keretet a szakirodalomban másképp is nevezik, pl. idealizált kognitív modell, tartomány, séma stb. Ezek közül egyik a kulturális modell.

Coulson pontosítja ezt a definíciót, szerinte „a kulturális modell a fogalmi keret egy speciális formája, amely a szociálisan releváns témákkal foglalkozik” (Coulson 2006: 189). Sharifian (2006) meglátása a témával kapcsolatban az, hogy a kognitív műveleteket, amelyek az egyén szintjén működnek, ki lehet terjeszteni csoportok, szubkultúrák, kultúrák kogníciójának szintjére is, amit kulturális konceptualizációnak (Sharifian 2006: 12) nevezünk. A kulturális konceptualizáció az egy kultúrához tartozó egyének különböző térben és időben történő interakciójából válik nyilvánvalóvá. Ebben a folyamatban központi szerepük van a kulturális modelleknek.

A felvázolt elméletet kiválóan példázza a Kárpátalján használt *po nasomu* ('miszerintünk') kifejezés, ami a kulturális konceptualizáció eredményeként a szubkultúrán belül működik. A kifejezésnek két jelentése van a hétköznapi nyelvhasználatban: egyrészt azt jelenti, hogy az általunk beszélt nyelven, másrészt az egyes események időpontjára, nyitvatartási időkre vonatkoztatjuk azt. Kárpátalján hivatalosan a kijevei idő (UTC +3 CEST) használata (lenne) kötelező, mégis a közép-európai, budapesti (UTC +2 CEST) órajárás szerint éljük életünket (Fedinec–Csernicskó 2018: 12–39). A fent említett jelentést a többségi és kisebbségi közösség tagjai egyaránt használják: előzőek az államnyelvre vonatkoztatják, utóbbiak a magyarok által használt nyelvváltozatra, amely magán hordozza a szláv nyelvi hatás jegyeit, „po zakarpatszki” („kárpátaljaiul”). A „magyar” órajárást leginkább a kisebbség tagjai érzik magukénak, így elsősorban a magyar nyelvhasználatban jelenik meg a kifejezés szláv kölcsönelemként. A vidék nyelvi tájképe számos példával szolgál a felvázolt jelenségre. Az órahasználat egyértelmű elkülönülését illusztrálja az 1. kép, amelyen ukrán nyelven a kijevei, míg a magyar nyelvű változaton a közép-európai órajárás szerinti időpontokat láthatjuk.

1. kép. Kétnyelvű, „kétidejű” nyitvatartás (Márku 2014: 231)

Az alábbi interjúrészletekből, valamint a szépirodalmi részletből további magyarázat nélkül is világosan kiderül, a két jelentés hogyan is nyilvánul meg a hétköznapi nyelvhasználatban (Márku 2014: 230–231).

„a mi nyelvünkön”:

*Az egyetemen az első hónapokban többször rám szóltak, **govori po násomu**. (RSS 42)
Munkácsra mentem, és az elektricskába azt mondta egy asszony, **hogy govori po násomu**, bo ja nyi rozumiju po magyarszki, mer tudta, hogy én tudok vele ukránul beszélni. (RSS 70)*

*Vonaton királyháziak azt mondták, hogy **Govori po násomu**, ti, magyar. (RSS 122)*

„miszerintünk”:

*„Nemrégiben olvastam egy regényt; szűkebb pátriámból, Kárpátaljáról elszármazott szerző írta, hiteles, megrázó képét adva mindannak, amit gyermekként tapasztalt az ötvenes-hatvanas években e nehéz sorssal áldott-átkozott vidéken. Gáti Kovács István könyvének igen találó a címe: *Időzavar. Találók, mert a Kárpátaljára látogató magyarországi vendégek hosszú éveken át változatlan naivitással csodálkoznak rá arra, hogy itt két idő van használatban. A hivatalos, az úgynevezett moszkvai idő, és a közép-európai, amelyet a magyar lakosság „helyi időnek” vagy „magyar időnek” nevez, de leginkább ezzel az egyszerű megkülönböztetéssel veszi szájára: „miszerintünk”. Érdemes megjegyezni, hogy a vidék szláv őslakossága, a ruszinok (tehát nem a betelepült ukránok és oroszok) ugyanígy használták a közép-európai időt is, s ők is, ha kell, hozzáteszik: **po násomu (=miszerintünk)**.**

(Balla D. 1990: 48)

4. Pedagógiai implikációk

A korábbi kutatások fontos következtetései alapján arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a kognitív funkcionális elméleti keretben végzett kutatások hogyan járulhatnak hozzá a kisebbségi magyarok szülőföldjükön való megmaradásához és boldogulásához. A magyar anyanyelvű gyerek számára segítséget nyújthatna az ukrán mint második nyelv elsajátítása során, ha az ilyen típusú nyelvektől független konstrukciókra felhívnák a figyelmét. Könnyebben összekötné az anyanyelvi és második nyelvi fogalmi szerkezeteket, amennyiben azok hasonlóságát vagy eltérőségét a pedagógusok tudatosítanák bennük. A kognitív nyelvelméleti megközelítés szerint a második nyelv elsajátításakor a fogalmi konstrukciók térbeli, mozgást kifejező, tagadó stb. sémákként, mintákként jelennek meg alulról fölfelé építkezve (Tolcsvai Nagy 2020: 20). A második nyelv tanításakor ennek értelmében elsősorban a fogalmi szerkezetek hasonlóságára vagy épp eltérőségére kell összpontosítani. Az idő- és helyhatározók jelentésének konstruálásakor egyrészt hasonlóság a már említett idő- és térbeli előljárószavak szoros viszonya, viszont eltérés az, hogy a magyar nyelvben a főnévhez kapcsolt rag jelentését az ukrán nyelvben a főnév elé kerülő előljárószóval adjuk meg. Tolcsvai Nagy (2020) érvelése szerint a megfelelően kidolgozott kognitív és összehasonlító szemantikai vizsgálatok hozzájárulhatnak többek között az

anyanyelv és a második nyelv oktatásának sikerességéhez is. Az anyanyelvi tudatosság, valamint a fogalmi szerkezetek leírása növelheti a második nyelv elsajátításának esélyét is, amiből a nyelvtanárok is profitálhatnak.

5. Összefoglalás

Mivel a jelentés fogalmi jellegű, és a körülöttünk lévő világ entitásait kognitív műveletek által konceptualizáljuk, végső soron „a nyelvek csakis az emberek fejében érintkezhetnek egymással, és sehol másutt” (Szilágyi N. 2020: 31). A nyelvi érintkezést észleljük ugyan a hétköznapi írott vagy szóbeli kommunikáció során, de nem elég azt a nyelv szintjén vizsgálni, hanem a fogalmi szint kutatásáig kell eljutni, hiszen a nyelvi interferencia-jelenségek a kétnyelvű beszélők fejében jönnek létre (Szilágyi N. 2007).

Összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy bár a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra vonatkozóan gazdag kutatási eredményekkel rendelkezünk, a terület kutatói körében az ebben a tanulmányban felvázolt kognitív szemantikai szemlélet még nem honosodott meg. A fenti példák bizonyítják, hogy a nyelv kognitív, funkcionális szemlélete jól alkalmazható a nyelvi érintkezés kutatására, melyek mentén az eddigi kutatási eredményeket tovább lehet gondolni (Benő 2020).

Irodalom

- Balla Andrea 2009. Név és identitás. Keresztnevek vizsgálata a kárpátaljai Nagydobrony községben. In: Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 9–13.
- Balla Andrea 2011. A rendszerváltások következményei a kárpátaljai magyar személynévhasználatban. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 394–397.
- Bañcerowski Janusz 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE BTK.
- Bañcerowski Janusz 2009. A nyelvészeti strukturalizmus és kognitivizmus tézisei és alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 133/3, 253–263.
- Benő Attila 2000. Kognitív pszichológiai szempontok a nyelvi érintkezés vizsgálatában. *Erdélyi Pszichológiai Szemle* 4, 31–40.
- Benő Attila 2004. *A kölcsönszó jelentésvilága. A román–magyar nyelvi érintkezés szemantikai kérdései*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Benő Attila 2013. Hangzásséma és analógia. In: Kádár Edit – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Analógia és modern nyelveírás*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 42–51.

- Benő Attila 2020. A kognitív szemantika alkalmazási lehetőségei a nyelvi kontaktusok vizsgálatában In: Benő Attila – Péntek János (szerk.): *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 47–65.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.) 2004. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2003. A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 153–163.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2011. A kárpátaljai magyar személynévek átírásának és használatának kérdésköréről. *Magyar Nyelvőr* 135/4, 414–422.
- Coulson, Seana 2006. Conceptual blending in thought, rhetoric, and ideology. In: Kristiansen, Gitte – Achard, Michel – Dirven, Rene – Ruiz de Mendoza Ibanez, Francisco José (eds.): *Cognitive linguistics: Current applications and future perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter. 187–208.
- Csernicskó István – Kontra Miklós 2018. Határtalanítás a magyar nyelvészetben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 20/1, 91–104.
- Csernicskó István 1997. „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében). In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály (szerk.): *A magyar névtani kutatások legújabb eredményei*. I. kötet. Budapest–Miskolc: A Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete. 162–167.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 129–145.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2018: Hány az óra, Vekker úr?: Időzónák és politika Kárpátalján. In: Kontra Miklós (szerk.): *„Tudjuk a nyelvtant, mégsem tudunk semmit”: Olvasmányok nyelv, társadalom és kultúra összefüggéséről*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. 12–39.
- Fodó Sándor 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19, 41–52.
- Gazdag Vilmos – Csatóry György 2022. Барань Єлизавета: Hungaro–Ucrainica. Угорсько–українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти [Bárány Erzsébet: Hungaro–Ucrainica. Magyar–ukrán kapcsolatok: nyelvi interferenciák és nyelvészeti kapcsolatok]. *Magyar Nyelv* 118/1, 110–117.

- Gazdag Vilmos 2016. Keleti szláv kölcsönszók a kárpátaljai magyar facebookozók nyelvhasználatában. In: Hires-László, Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség: Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Ungvár: Autdor-Shark. 77–90.
- Gazdag Vilmos 2018. A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak szemantikai változásairól. In: Karmacsi Zoltán – Máté Réka (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV.* Ungvár: „RIK-U”. 132–139.
- Gazdag Vilmos 2020. Államnyelvi hatás a kárpátaljai magyar felsőoktatásban tanuló diákok nyelvhasználatában. *Magyar Nyelvjárások* 175–187.
- Gazdag Vilmos 2021a. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban.* Törökbálint: Termini Egyesület.
- Gazdag Vilmos 2021b. A katonai szolgálat hatása a kárpátaljai magyar férfiak nyelvhasználatára In: Nagy Sándor István (szerk.): *A nyelvtudomány aktuális kérdései: Tanulmányok Nyomárkay István emlékére.* Budapest: MTA Modern Filológiai Társaság. 187–199.
- Gazdag Vilmos 2022a: Államnyelvi kölcsönszavak a kárpátaljai magyar nyelvi regiszterekben In: Navracsecs Judit–Bátyi Szilvia (szerk.): *Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények I.: Nyelvoktatás, nyelvelsajátítás, nyelvhasználat, fonetika és fonológia.* Budapest: Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/navracsecs-batyinyelvek-nyelvváltozatok-következmények/?fbclid=IwAR2gGCXDRCOpqhj0GROnOsE2CXfRS9ipauIF_6vrKOMvhYNsDj54mtQggC8 (letöltve: 2023. 06. 13.).
- Gazdag Vilmos 2022b: Államnyelvi hatás a kárpátaljai magyar anyanyelvű egészségügyi dolgozók nyelvhasználatában. *Acta Academiae Beregsasiensis. Philologica* I: 1 43–60.
- Györke Magdolna 1991. A kárpátaljai magyar szaknyelvek. In: Györi-Nagy Sándor – Kelemen Janka (szerk.): *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében.* Budapest: Széchenyi Társaság, Pszicholingva Nyelviskola. 70–71.
- Karmacsi Zoltán 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás.* Ungvár: PoliPrint.
- Kótyuk István 1979. Az ungi nyelvjárás névszótó-rendszere. In: Kálmán Béla – Sebestyén Árpád (szerk.): *Magyar Nyelvjárások XXII*, 27–37.
- Kótyuk István 1991. A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv. In: Györi-Nagy Sándor – Kelemen Janka (szerk.): *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében.* Budapest: Széchenyi Társaság – Pszicholingva Nyelviskola. 66–69.
- Kótyuk István 2007. *Українские заимствования в ужанском венгерском говоре* [Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai]. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 22. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

- Kovács András 2009. Az ukrainai névadás jogi hátteréről. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 71–74.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lechner Ilona – Bárány Adalbert 2021. Gazdag Vilmos: Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban [Slawische Elemente in den ungarischen Dialekten des Berehower Bezirks in Transkarpatien]. *Studia Slavica* 66/1, 217–221.
- Lechner Ilona 2023. Szociolingvisztikai és kétnyelvűségi kutatási lehetőségek kognitív nyelvelméleti keretben. In: Juhász Valéria – Kegyesné Szekeres Erika (szerk.): *Többynyelvűség és kutatás*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. (megjelenés alatt)
- Lizanec Péter 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok: (a kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján)*. Egyetemi jegyzet. Ungvár: Uzshorodi Állami Egyetem.
- Lizanec Péter 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. I. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lizanec Péter 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. II. kötet. Ungvár: Patent Nyomdaipari Vállalat.
- Lizanec Péter 2003. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. III. kötet. Ungvár, Debrecen: „Ethnica” Kiadó.
- Márku Anita 2004. Kölcsönszók használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 44–55.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyarok körében*. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft.
- Márku Anita 2014. „Po násomu”. Szolidaritás és kizárás: a kódváltás mint nyelvi játszma. In: Gróf Annamária – N. Császi Ildikó – Szoták Szilvia (szerk.): *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség. Írások Kolláth Anna tiszteletére*. Budapest–Alsóőr: Tinta Könyvkiadó – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet. 225–235.
- Márku Anita 2016. A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: nyelvi kontaktus, identitás és kreativitás. In: Bartha Csilla (szerk.): *A többynyelvűség dimenziói: Terek, kontextusok, kutatási távlatok*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII. 129–147.

- Márku Anita 2017. A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználata: identitás és digitális identitás. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár: RIK-U Kiadó. 137–153.
- Nagy Natália 2020. A szórványban élő iskolások nyelvhasználatának sajátosságai egy kérdőíves kutatás alapján. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Linguistica Hungarica* 46, 129–142.
- Rot Sándor 1975. A kárpátizmusok és a magyar jelentéstan nyelvtipológiai jelenségei. *Magyar Nyelv* 71/4, 424–432.
- Rot Alexander 1967. Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr* 91/2, 185–191.
- Rot Alexander 1968. A magyar nyelv keleti szláv jövevényszavai fonológiai megghonosodásának kérdései. *Magyar Nyelv* 64/1, 38–47.
- Farzad, Sharifian 2006. A cultural-conceptual approach and world Englishes: The case of aboriginal English. *World Englishes* 25/1, 11–22.
- Szilágyi N. Sándor 2007. Szociálpszichológiai tényezők a szókölcsönzésben. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére.* II. kötet. Kolozsvár: Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége. 349–361.
- Szilágyi N. Sándor 2020. Interferenciák és szűrőrendszerek a kétnyelvű emberek fejében In: Benő Attila – Péntek János (szerk.): *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában.* Sepsiszentgyörgy: Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége. 31–46.
- Márku Anita 2008. Szókölcsönzés és a kárpátaljai magyar főiskolások és egyetemisták körében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 8, 27–39.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2020. Fogalmi és nyelvi megfelelések és eltérések kétnyelvűségi helyzetben. Mít tudunk a kétnyelvű megismerésről a határon túli magyarok körében? In: Benő Attila – Péntek János (szerk.): *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában.* Sepsiszentgyörgy: Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége. 13–30.
- Tóth Enikő 2016. A Beregszászi járás közigazgatási egységeinek internetes kommunikációja. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Ungvár: Autdor Shark. 163–171.
- Барань Єлизавета 2021. *Hungaro-Ucrainica. Угорсько-українські зв'язки: мовна інтерференція і мовознавчі контакти.* Ужгород: ТОВ «РІК-У».

Дерке Магдалина 1982. Славянизмы в названиях женской одежды в венгерских говорах Закарпатья. In: Й. Дзендзелівський (відп. ред.) *Лексика української мови її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород. 126–127.

W1. <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>.

W2. <https://1677.slovaronline.com/>.